

ОСОБЛИВОСТІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЯК ПРЕДИКТОР ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

FEATURES OF SELF-ACTUALIZATION OF WOMEN WITH SPECIAL NEEDS AS A PREDICTOR OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING

У статті представлено результати дослідження особливостей самоактуалізації жінок з особливими потребами. Здійснено теоретичний аналіз сучасних психологічних досліджень, які дають змогу виділити критерії психологічного благополуччя та дослідити залежність між рівнем самоактуалізації та психологічним благополуччям. Психологічне благополуччя розглянуто з позиції евдемоністичного підходу, основна ідея якого – повнота самореалізації людини. З'ясовано рівень прагнення до самоактуалізації жінок з інвалідністю у розрізі об'єктивних і суб'єктивних чинників та доведено взаємозв'язок між статеворольовим типом та показником самоактуалізації вищезазначених жінок.

Означено основну особливість серед об'єктивних чинників – це непристосованість суспільства до самоактуалізації і самореалізації жінок з інвалідністю, особливо у професійній сфері, та вплив на свідомість статево-рольових стереотипів. Серед суб'єктивних чинників визначено такі, як невпевненість у собі, занижена самооцінка, підвищена тривожність та відчуття страху перед поразкою, підвищена навіюваність, що дуже сприяє закріпленню та посиленню статево-рольових стереотипів.

Доведено, що традиційні гендерні ролі дійсно стримують розвиток та реалізацію наявного потенціалу особистості. Особливості самоактуалізації жінок з інвалідністю дійсно зумовлені низкою чинників, чільним з яких є статево-рольовий тип.

За результатами проведеної роботи встановлено, що жінки з більш високим рівнем самоактуалізації у професійній сфері відповідають критеріям психологічного благополуччя.

Окреслено перспективи подальшого дослідження: доведення взаємозв'язку між рівнем самоактуалізації та психологічним благополуччям жінок з інвалідністю та конкретизація особливостей самоактуалізації вищезазначених жінок щодо нозології, конкретних видів професійної діяльності, освіти.

Ключові слова: жінки з особливими потребами, самоактуалізація, статево-рольовий

тип, психологічне благополуччя, самореалізація, професійна діяльність.

The article presents the results of the study of peculiarities of self-actualization of women with special needs. A theoretical analysis of modern psychological research has been carried out, which allowed to identify the criteria of psychological well-being and to investigate the relationship between the level of self-actualization and psychological well-being. Psychological well-being is considered from the standpoint of the eudemonic approach, the main idea of which is the completeness of human self-realization. The level of aspiration for self-actualization of women with disabilities in the context of objective and subjective factors is clarified and the relationship between the gender role type and the indicator of self-actualization of the above women is proved.

The main feature among the objective factors is the lack of adaptation of society to the self-actualization and self-realization of women with disabilities, especially in the professional sphere, and the influence of gender role stereotypes on the consciousness. Among the subjective factors were identified – lack of self-confidence, low self-esteem, increased anxiety and fear of failure, increased suggestibility, which greatly contributes to the consolidation and strengthening of gender role stereotypes.

It has been proven that traditional gender roles really hinder the development and realization of the existing potential of the individual. The peculiarities of self-actualization of women with disabilities are indeed due to a number of factors, the main of which is the gender role type. According to the results of the work carried out, it was found that women with a higher level of self-actualization in the professional sphere meet the criteria of psychological well-being.

The prospects for further research are outlined, such as proving the relationship between the level of self-actualization and psychological well-being of women with disabilities and specifying the features of self-actualization of the above women in relation to nosology, specific types of professional activity, education.

Key words: women with special needs, self-actualization, gender role type, psychological well-being, self-realization, professional activity.

УДК 159.923

DOI [https://doi.org/](https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.45.16)

10.32782/2663-5208.2023.45.16

Бази́ка Є.Л.

к. психол. н., доцент кафедри соціальної психології

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Попри численні теоретичні та емпіричні дослідження проблема самоактуалізації особистості не втрачає актуальності та практичної значущості й на сучасному етапі розвитку психологічної науки. Із погляду сучасних наукових досліджень саме процес актуалізації самості особистості є предиктором її психологічного благополуччя. До того ж досі поза увагою залишається прошарок працездатних громадян з особливими потребами.

Проблема інтеграції у соціум людей з інвалідністю є практично значущою і су-

спільно важливою. Таки індивіди через деякі особливості свого організму, здоров'я та життєдіяльності мають специфічні потреби щодо організації свого життєвого простору, його психологічного супроводу, вибору психолого-педагогічних технологій адаптації, праці тощо.

Сьогодні існують лише окремі дослідження, які присвячені розробленню соціально-педагогічних та психологічних умов соціальної інтеграції осіб із вадами здоров'я (І. Іванова, К. Кольченко, Т. Комар, Н. Морова, П. Романов, Л. Сер-

дюк, В. Скрипник, П. Таланчук, І. Томаржевська, М. Чайковський, А. Шевцов, Є. Ярська-Смірнова та ін.).

Якщо відзначити дослідження феномену «психологічне благополуччя» українських учених сучасності, то можна назвати такі прізвища, як А. Авер'янова, І. Горбаль, Є. Єрмолаєва, Н. Каргіна, Ю. Кашлюк, О. Коваленко, А. Пасніченко, К. Санько та ін.

Останніми роками увагу українських дослідників привертає проблема самоактуалізації жінки у професійній діяльності (К. Гавриловська, М. Гасюк, В. Гупаловська, В. Коваленко, О. Мірошніченко, О. Соловйов, О. Фальова та ін.). Аналіз наукових праць дослідників дає підстави стверджувати, що опрацьованість даної проблематики є недостатньою.

Самоактуалізація – це прагнення людини у своєму розвитку найбільш повно виявляти та використовувати в діяльності свої здібності, можливості й якості [7]. Особливо гостро постає сьогодні питання самоактуалізації жінок з інвалідністю. Що стосується психологічного благополуччя, то ми спиралися на евдемоністичний підхід. Основна ідея підходу полягає у повноті самореалізації людини. Евдемоністичне розуміння даної проблеми будеється на тому постулаті, що особистісне зростання – головний та необхідний аспект благополуччя. Такий підхід характерний для поглядів А. Вотермена та О. Кроніка [4, с. 43].

Мета статті полягає у представленні результатів дослідження особливостей самоактуалізації жінок з особливими потребами у професійній діяльності, спираючись на критерії психологічного благополуччя і взаємозв'язку між показником самоактуалізації та статево-рольовим типом.

Виходячи з окреслених проблем дослідження, нами було визначено такі завдання: виокремити психологічні особливості самоактуалізації жінок з особливими потребами, спираючись на евдемоністичний підхід та критерії благополуччя; дослідити рівень прагнення до самоактуалізації жінок з інвалідністю у розрізі об'єктивних і суб'єктивних чинників; підтвердити взаємозв'язок між статево-рольовим типом та показником самоактуалізації вищезазначених жінок.

У емпіричній частині дослідження було застосовано спостереження, анкетування та психодіагностичне обстеження – опитування за допомогою тесту-опитувальника САМОАЛ, статево-рольового опитувальника С. Бем; статистичні – порівняння середніх величин, групування, кореляційний аналіз.

На підставі аналізу результатів «пілотажного» дослідження авторською анкету опитування жінок з особливими потре-

бами ми отримали загальну характеристику репрезентативної вибірки, а саме: 30 респонденток (усі жінки з вадами легкого ступеню) віком від 25 до 50 років (середній вік – 38 років, межа ранньої і середньої дорослості), більшість опитаних заміжні та мають дітей, здобули повну вищу освіту, працевлаштовані, задоволені своєю професійною діяльністю. Контрольна група – 10 жінок (без вад), працюючих із жінками експериментальної групи.

Питання про включення у соціальне середовище людей з інвалідністю набуває на сучасному етапі особливого значення. Окремі дослідження вказують на те, що стан здоров'я суттєво впливає на діяльність людини та її результати, загальне благополуччя. Інтеграція людини з особливими потребами у соціум вимагає взаємної адаптації обох сторін: людей з інвалідністю та самого соціуму, який не зовсім уважно та доброзичливо ставиться до цієї категорії людей, а особливо налагодження професійної адаптації, пристосування робочого міста до потреб людини з інвалідністю, психологічного та соціального супроводу [1; 6].

На самостійну професійну діяльність людини з інвалідністю впливають різноманітні зовнішні та внутрішні (системні) чинники, які викликають відхилення фактичних результатів професійної роботи людини від запланованих. До низки зовнішніх перешкод можна віднести групу об'єктивних (хвороби, інші види діяльності тощо) і суб'єктивних (відсутність навичок і вмінь, несформованість навичок комунікації, недостатній рівень культури розумової праці, підвищена тривожність, сором'язливість тощо) чинників.

Дослідження Л. І. Божович показали, що тяжке соматичне захворювання суттєво змінює передусім усю соціально-психологічну ситуацію розвитку людини та загрожує її психологічному благополуччю. Фізичні вади, стійкі розлади здоров'я значно ускладнюють як процес самоактуалізації дорослої людини, так і психологічне благополуччя [1].

Як зазначає Н. Каргіна, психологічне благополуччя являє собою динамічну сукупність психічних властивостей особистості, які забезпечують злагодженість між вимогами людини й суспільства, що є однією з першорядних умов удакої самореалізації [4].

Детальне теоретичне аналізування наукової літератури дало змогу виділити такі критерії психологічного благополуччя: автономія, наявність мети і цілей у житті, гедонізм, компетентність, збалансована часова перспектива, сформовані ціннісні орієнтації, самоприйняття. Отже, сукупність виділених критеріїв може стверджу-

вати, що така особистість є зрілою і може актуалізувати свої індивідуально-психологічні можливості для досягнення внутрішніх соціально орієнтованих цілей і, як результат, є психологічно благополучною. Також психологічне благополуччя включає у себе такі особистісні конструкти, як самоактуалізація та самореалізація, тобто наявність мети і цілей особистості [3; 5].

Використавши методику САМОАЛ, ми визначили показники самоактуалізації опитаних за загальною шкалою і всіма 11 додатковими.

Рівень прагнення до самоактуалізації у середньому по вибірці за загальною шкалою становить 43 %. При цьому 50 % респонденток мають показники середнього рівня (від 44 % до 64 %), а друга половина – низького (23–37 %). Тобто високий рівень прагнення до самоактуалізації за загальною шкалою узагалі відсутній. Проте за додатковими шкалами простежуються високі показники самоактуалізації.

Серед додаткових шкал найбільшу кількість високих показників самоактуалізації містить шкала «Цінності» (17 % від загальної кількості опитаних мають високий рівень прагнення до самоактуалізації), тоді як найбільшу кількість середніх показників – шкала «Потреба у життєвому пізнанні» (середній рівень у 50 % респонденток), а низьких показників – шкала «Орієнтація у часі» (низький рівень у 63 % опитаних). За всіма шкалами, окрім таких шкал, як «Аутосимпатія», «Креативність», «Потреба у життєвому пізнанні», «Цінності», більше половини респонденток мають

низький рівень прагнення до самоактуалізації. Високі показники відсутні лише за шкалою «Гнучкість у спілкуванні». Максимальні за значенням показники самоактуалізації (по 100 %) містять така додаткова шкала, як «Саморозуміння», а мінімальні (по 7 %) – «Автономність» і «Креативність». Найбільша розбіжність між максимальним і мінімальним значеннями спостерігається за шкалою «Саморозуміння» (90 в. п.), а найменша – за такими шкалами, як «Аутосимпатія», «Гнучкість у спілкуванні», «Орієнтація у часі», «Спонтанність» і «Цінності» (по 60 в. п.).

У середньому по вибірці «Рівень прагнення до самоактуалізації» за додатковими шкалами тримається в діапазоні 35–49 %. Наочніше це видно з рис. 1, де показники розміщені за ранжиром.

Як видно з рис. 1, найвищий показник самоактуалізації опитаних у середньому по вибірці спостерігається за шкалою «Цінності» (49 %), а найнижчий – за шкалою «Погляд на природу людини» (35 %). За деякими додатковими шкалами простежуються однакові показники: по 42 % – за шкалами «Креативність» і «Саморозуміння»; по 44 % – за шкалами «Контактність» та «Орієнтація у часі». Показник самоактуалізації за шкалою «Аутосимпатія» (43 %) співпадає за значенням із показником за загальною шкалою.

Порівняльний аналіз показників самоактуалізації респонденток за групами, сформованими нами на підставі певних об'єктивних чинників (вік, сімейний стан, наявність дітей, рівень освіти, професія, стаж роботи),

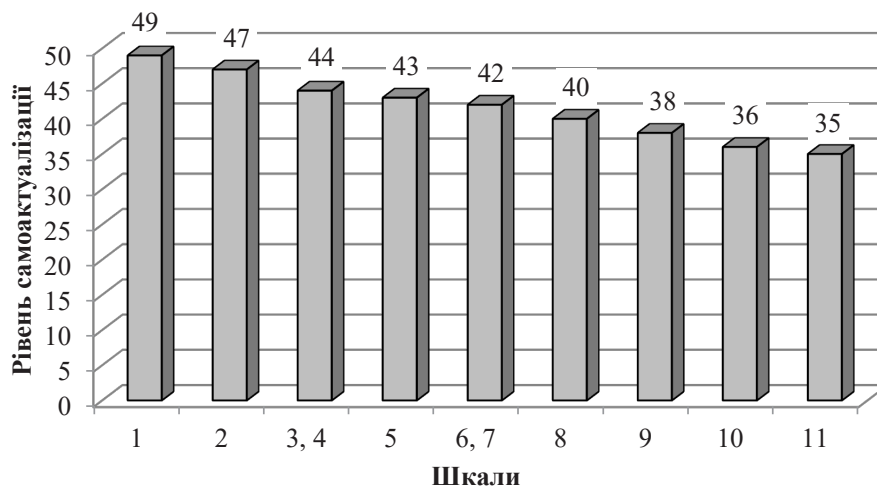

Рис. 1. Середні по вибірці показники самоактуалізації респонденток за додатковими шкалами, %

Примітка: 1 – шкала «Цінності», 2 – шкала «Потреба у життєвому пізнанні», 3 – шкала «Контактність», 4 – шкала «Орієнтація у часі», 5 – шкала «Аутосимпатія», 6 – шкала «Креативність», 7 – шкала «Саморозуміння», 8 – шкала «Гнучкість у спілкуванні», 9 – шкала «Спонтанність», 10 – шкала «Автономність», 11 – шкала «Погляд на природу людини»

виявив таке. Залежно від віку ми поділили опитаних на п'ять груп із рівним віковим інтервалом у 5 років. Результати обчислень показників самоактуалізації за загальною шкалою і всіма 11 додатковими у розрізі вікових груп наведено в табл. 1.

Таблиця 1
Показники самоактуалізації респонденток залежно від віку

№ з/п	Шкала	Рівень прагнення до самоактуалізації у середньому по групі, %				
		25–30 років	31–35 років	36–40 років	41–45 років	46–50 років
1.	Орієнтація у часі	38	46	40	51	43
2.	Цінності	53	48	47	47	52
3.	Погляд на природу людини	28	30	42	30	43
4.	Потреба у життєвому пізнанні	42	56	48	47	44
5.	Креативність	41	43	34	41	50
6.	Автономність	30	28	41	31	46
7.	Спонтанність	35	31	43	33	48
8.	Саморозуміння	44	44	37	47	39
9.	Аутосимпатія	43	43	44	42	45
10.	Контактність	46	36	47	44	46
11.	Гнучкість у спілкуванні	38	38	35	44	43
12.	Загальна	42	43	42	43	45

Як свідчать дані табл. 1, за загальною шкалою найвищий показник самоактуалізації мають жінки 46–50 років – у середньому по цій групі 45 % (за середнього по вибірці 43 %), а найнижчий – 25–30 та 36–40 років (по 42 %). На ці вікові етапи припадають дві нормативні кризи віку дорослості, відповідно у 28–33 та 37–40 (криза середини життя) років. У 31–35 та 41–45 років, тобто у післякризові вікові етапи, спостерігається підвищення рівня прагнення до самоактуалізації на 1 в. п. (по 43 %). Хоча на ці вікові етапи припадають кризи професійного росту (відповідно у 30–33 (криза професійної кар'єри) та 38–42 роки (криза соціально-професійної самоактуалізації)).

Серед вікових груп найбільшу кількість найвищих показників самоактуалізації за додатковими шкалами мають групи 46–50-річних респонденток (за чотирма шкалами: «Креативність», «Автономність», «Спонтанність» і «Аутосимпатія»), а також 41–45-річних («Орієнтація у часі», «Саморозуміння» і «Гнучкість у спілкуванні»).

Тобто респондентки 46–50 років більше, ніж представниці інших вікових груп, здатні творче ставитися до життя, бути незалежними, поводитися природно, адекватно оцінювати себе. Своєю чергою, респондентки 41–45 років більше, ніж інші, здатні насолоджуватись актуальним моментом життя, відчувати свої бажання та потреби, адекватно самовиражатися у спілкуванні.

У розрізі стажу роботи найнижчий показник самоактуалізації за загальною шкалою спостерігається у групі опитаних, стаж роботи яких становить 5 років і менше (у середньому по групі 40 %), тоді як найвищий показник – у групі респонденток, стаж роботи яких становить понад 15 років (45 %). При цьому спостерігається тенденція до підвищення рівня прагнення до самоактуалізації у зв'язку зі зростанням стажу роботи опитаних.

Також про дещо вищий рівень прагнення до самоактуалізації свідчать такі суб'єктивні чинники, як відчуття респонденток щодо задоволеності своєю професійною діяльністю та реалізованості в ній. Результати обчислень показників самоактуалізації залежно від зазначених суб'єктивних чинників наведено в табл. 2.

Таблиця 2
Показники самоактуалізації залежно від суб'єктивних чинників

№ з/п	Чинник	Кількість осіб	Показник самоактуалізації, %	
			загальна кількість по групі	в середньому по групі
1.	Задоволені своєю професійною діяльністю	16	700	44
	Незадоволені	14	596	43
2.	Реалізували себе в професійній діяльності	13	602	46
	Не реалізували	17	694	41
3.	По вибірці	30	1296	43

Аналіз даних табл. 2 показав, що рівень прагнення до самоактуалізації у опитаних, задоволених своєю професійною діяльністю, у середньому по цій групі на 1 в. п. вище, ніж у незадоволених (44 % проти 43 %). А у респонденток, які вважають, що реалізували себе у професійній діяльності, показник у середньому по цій групі на 5 в. п. вище, ніж у тих, що не реалізували (46 % проти 41 %). Тобто відчуття респондентів щодо задоволеності своєю професійною діяльністю та реалізованості в ній під-

Таблиця 3

Показники самоактуалізації за статево-рольовими типами

№ з/п	Шкала	Рівень прагнення до самоактуалізації, %			
		фемінний тип	маскулінний тип	андрогінний тип	по вибірці
1.	Орієнтація у часі	36	44	48	44
2.	Цінності	41	51	53	49
3.	Погляд на природу людини	27	30	41	35
4.	Потреба у життєвому пізнанні	30	57	52	47
5.	Креативність	32	50	44	42
6.	Автономність	20	37	44	36
7.	Спонтанність	29	42	42	38
8.	Саморозуміння	26	46	49	42
9.	Аутосимпатія	32	49	46	43
10.	Контактність	30	43	52	44
11.	Гнучкість у спілкуванні	26	43	46	40
12.	Загальна	32	46	48	43

кріплюються більш високими показниками самоактуалізації, а отже, і благополуччя.

Скориставшись методикою «Статеворольовий опитувальник С. Бем», ми визначили типи гендерних ролей респонденток. Аналіз результатів за цією методикою виявив таке: 50 % опитаних (15 жінок) належать до андрогінного типу, тобто їм рівною мірою притаманні як суто жіночі, так і чоловічі якості, що вказує на збалансованість їхньої внутрішньої природи та соціально-психологічну адаптацію. Тоді як 27 % респонденток (8 жінок) належать до фемінного типу. Ці жінки вказали на наявність у себе більшою мірою жіночих рис, таких як поступливість, сором'язливість, ніжність, відданість, співчутливість, чуйність, жалісливість, теплота, сердечність тощо. Своєю чергою, 23 % опитаних (7 жінок) належать до маскулінного типу. Ці жінки вказали на наявність у себе більшою мірою чоловічих рис, таких як упевненість у собі, незалежність, наполегливість, дієвість, здібність до лідерства, готовність ризикнути, самостійність, владність тощо.

Для порівняльного аналізу показників самоактуалізації по групах респонденток фемінного, маскулінного і андрогінного типів ми прорахували середні по цих групах показники самоактуалізації за загальною шкалою та всіма 11 додатковими. Результати обчислень наведено в табл. 3.

Як свідчать дані табл. 3, за загальною шкалою жінки андрогінного типу мають най-

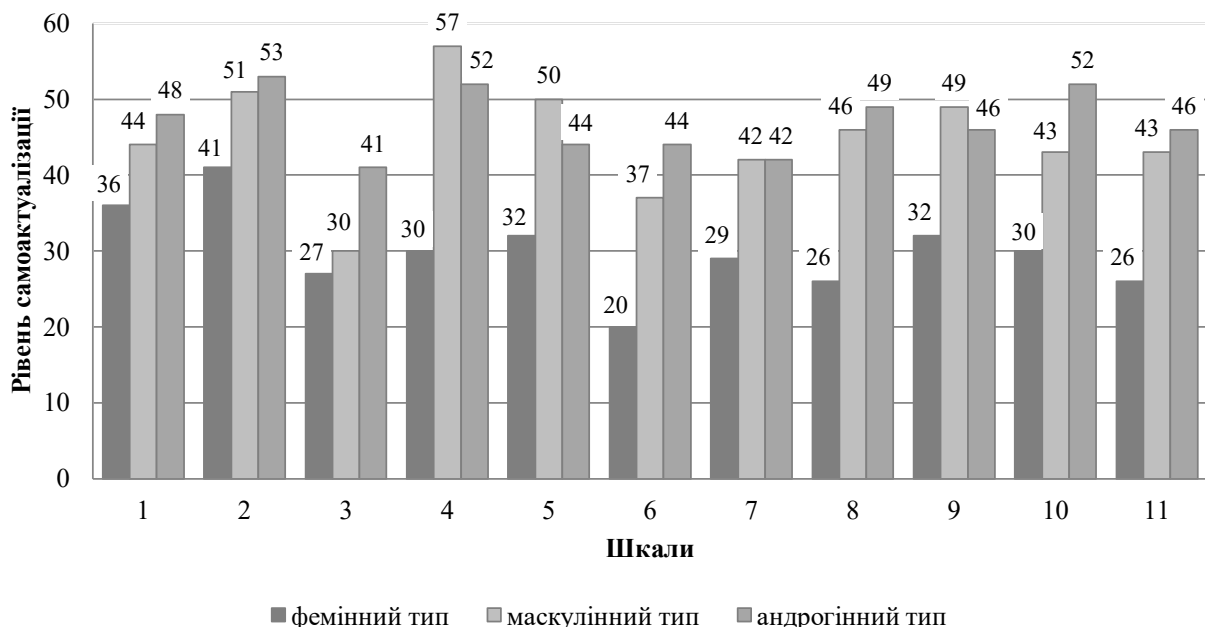

Рис. 2. Середні по гендерних групах значення показників самоактуалізації за додатковими шкалами, %

Примітка: 1 – шкала «Орієнтація у часі», 2 – шкала «Цінності», 3 – шкала «Погляд на природу людини», 4 – шкала «Потреба у життєвому пізнанні», 5 – шкала «Креативність», 6 – шкала «Автономність», 7 – шкала «Спонтанність», 8 – шкала «Саморозуміння», 9 – шкала «Аутосимпатія», 10 – шкала «Контактність», 11 – шкала «Гнучкість у спілкуванні»

вищий рівень прагнення до самоактуалізації, який у середньому по цій групі дорівнює 48 %, тоді як у середньому по вибірці – 43 %. Показник самоактуалізації по групі маскулінних респонденток становить 46 %, тобто не набагато менше, ніж у андрогінних. Проте по групі опитаних фемінного типу показник є заниженим (32 %). При цьому за значенням показники самоактуалізації андрогінних і маскулінних респонденток досягли середнього рівня прагнення до самоактуалізації, тоді як показник фемінних не перевищує низький рівень. Різниця між значеннями показників самоактуалізації опитаних андрогінного і фемінного типів досягає 16 в. п., своєю чергою, андрогінного і маскулінного – лише 2 в. п. Відповідно, значною є різниця між показниками самоактуалізації маскулінних і фемінних респонденток (14 в. п.).

Як видно з рис. 2, середні значення показників самоактуалізації по групі андрогінних респонденток за такими шкалами, як «Автономність», «Саморозуміння», «Потреба у життєвому пізнанні», «Контактність» та «Гнучкість у спілкуванні», значно перевищують показники по групі фемінних опитаних, відповідно на 24, 23, 22, 22, 20 в. п., тоді як за іншими додатковими шкалами – на 12–14 в. п.

Показники по групі маскулінних респонденток значно перевищують показники по групі фемінних опитаних за такими шкалами, як «Потреба у життєвому пізнанні», «Саморозуміння», «Креативність», «Автономність» і «Аутосимпатія», відповідно на 27, 20, 18, 17, 17 в. п., а за шкалою «Погляд на природу людини» – лише на 3 в. п., тоді як за іншими додатковими шкалами – на 8–14 в. п.

Показники андрогінних респонденток перевищують показники маскуліних опитаних майже за всіма додатковими шкалами, але лише на 2–11 в. п. Проте за такими шкалами, як «Креативність», «Потреба у життєвому пізнанні» та «Аутосимпатія» (відповідно на 6, 5 та 3 в. п.), показники маскулінних респонденток перевищують показники андрогінних. Окрім цього, однаковий показник самоактуалізації опитані андрогінного та маскулінного типів мають за шкалою «Спонтанність» (по 42 %).

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичний аналіз експериментальних досліджень попередників та наукової літератури як основну особливість виявив непристосованість суспільства до самоактуалізації і самореалізації жінок з інвалідністю, особливо у професійній сфері, та вплив на свідомість статево-рольових стереотипів (об'єктивні чинники). Щодо суб'єктивних

чинників ця категорія жінок відрізняється від здорових невпевненістю у собі, заниженою самооцінкою, підвищеною тривожністю та відчуттям страху перед поразкою, підвищеною навіюваністю, що дуже сприяє закріпленню та посиленню статево-рольових стереотипів.

Визначено рівень прагнення до самоактуалізації жінок з особливими потребами: 50 % респонденток за загальною шкалою мають середній рівень прагнення до самоактуалізації, а друга половина – низький. При цьому в середньому по вибірці показник самоактуалізації дорівнює 43 %.

У розрізі об'єктивних чинників найвищі показники самоактуалізації за загальною шкалою спостерігаються по групах респонденток, які: досягли 46–50-річного віку; заміжні; не мають дітей; здобули повну вищу освіту; мають дві освіти і більше; мають понад 15 років стажу роботи. Окрім того, виявлено дві тенденції до підвищення рівня прагнення до самоактуалізації респонденток: 1) після нормативних криз періоду дорослості, а саме у 31–35 та 41–45 років; 2) у зв'язку зі зростанням стажу роботи. У розрізі суб'єктивних чинників відчуття респонденток щодо задоволеності своєю професійною діяльністю та реалізованості в ній підкріплюються більш високими показниками самоактуалізації.

Установлено, що жінки з більш високим рівнем самоактуалізації у професійній сфері відповідають критеріям психологічного благополуччя.

Установлено взаємозв'язок між статево-рольовим типом та показником самоактуалізації жінки з інвалідністю: 50 % респонденток належать до андрогінного типу. Рівень прагнення до самоактуалізації по цій групі опитаних (48 %) є найвищим серед гендерних груп.

Не встановлено суттєвих розбіжностей між значеннями показників самоактуалізації респонденток з інвалідністю та респонденток без вад.

Перспективними напрямами подальшого дослідження проблем та особливостей самоактуалізації жінок з особливими потребами є конкретизація аналізу процесу щодо нозології, конкретних видів професійної діяльності, освіти, стадій сімейного циклу; емпіричне дослідження взаємозв'язку між рівнем самоактуалізації та психологічним благополуччям жінок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочелюк В. Й., Турубарова А. В. Психологія людини з обмеженими можливостями : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 264 с.

2. Каргіна Н. В. Основні підходи до вивчення психологічного благополуччя особистості: теоретичний аспект. *Наука і освіта*. 2015. № 3. С. 48–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2015_3_10

3. Савіцина Є. В., Бабатіна С. І. Психологічне благополуччя особистості: опис функціональної моделі. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/10673/> (дата звернення: 10.01.2023).

4. Санько К. Психологічне благополуччя як основа повноцінного та психологічно здорового функціонування особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2016. № 59. С. 42–45.

5. Сердюк Л. З. Структура та функція психологічного благополуччя особистості. *Актуальні проб-*

леми психології. Том V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. 2017. Вип. 17. С. 124–133.

6. Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навчально-методичний посібник. Київ : Соцінформ, 2004. 128 с.

7. Чудакова В. П. Діагностично-інтерпретаційний компонент дослідження рівня прагнення до самоактуалізації критерію сформованості психологічної готовності до інноваційної діяльності та конкурентоздатності особистості: IV частина. *Освіта та розвиток обдарованої особистості. Наукові семінари-практикуми*. 2015. № 2 (33) 02. С. 31–41.